

ויגש ב

העיון דתורה (וזהו גם דיוק הלשון „אל תתעסקו בדבר הלכה“, דלשון „עסק“ מורה על העיון והפלפול): אבל במדרש נקט „דברי תורה“ סתם, שזה כולל הכל, לא דוקא עיון הלכה, ויוסף הזהירם ש' לא יתבטלו מדברי תורה (סתם) – ו' אדרבא דברי תורה סתם – היינו דיבור בתורה ותו לא, היינו מגרס „אל תרגזו בדרך“ הוא שאם „אין ביניהן ד"ת ראיון לישרף“, כהמשך הגמ'.

ונמצא, שבגוף הענין אין כאן פלוגתא (דלמיגרס מיבעי לי' באורחא, ולעיונא – לא), אלא דלסוגיית הש"ס הזהירם יוסף שלא יעיינו בדבר הלכה, ולהמדרש רש הזהירם שילמדו (לגירסא).

וצריך ביאור מהי סברת הפלוגתא בפירוש תוכן דברי יוסף לאחיו.

ב. ונראה לומר דפליגי בגדר חיוב לימוד התורה בדרך, שיש לבארו בשני אופנים:

(א) חיוב זה הוא חלק מהחיוב התמידי של לימוד התורה בכל מקום ובכל מצב שאדם נמצא, ומקרא מלא דבר הכתובי

א. גרסינו במס' תענית: „אל תרגזו בדרך“, אמר רבי אלעזר: אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגזו עליכם הדרך.

אבל כבראשית רבה עה"פ איתא „אל תעמידו עצמכם מדברי תורה“.

וכתבו מפרשים¹, שאין כאן פלוגתא בין הש"ס והמדרש בגוף הענין (אם יש חיוב עסק התורה בדרך) – ע"פ המפורש בהמשך הסוגיא שם „איני והא א"ר אלעאי בר ברכי' שני ת"ח שמהלכים בדרך ואין ביניהן ד"ת ראיון לישרף כו' לא קשיא הא למיגרס הא לעיונא, ופרשי' „למגרס מבעי לי' באורחא אבל במלתא דמבעי לי' לעיונא לא“ (שלא יתעה בדרך); והיינו דלהש"ס – כוונת יוסף היתה שיימנעו מעיון הלכה בדרך, ולהמדרש היתה כוונתו שלא יימנעו מלימוד למיגרס.

[וזהו גם דיוק לשון המדרש „אל תעמידו עצמכם מדברי תורה“ – ולא כלשון הש"ס „אל תתעסקו“ בדבר הלכה:] בגמ' הכוונה ללימוד בעיון, ולכן נקט „דבר הלכה“ שבוזה הוא עיקר

(1) י' ב.

(2) פרשתנו מה, כד.

(3) בכמה כת"י וביל"ש פרשתנו לא הובא שם בעל המאמר. ומתחיל „אמר (להם) יוסף לאחיו“.

(4) פצ"ד, ב בסופו.

(5) ראה יפ"ת (השלם) לביר שם. נוה"ק השלם שם. כלי יקר פרשתנו עה"פ. דברי דוד (להט"ז), נחלת יעקב ומלאכת הקודש לפרשי' נאן.

(6) ראה יפ"ת, כלי יקר ומלאכת הקודש שם.

(7) בכלל הלשון „דבר הלכה“ פירושה הלכה 1099 טקה, בניגוד לשקוט ופלפול, אבל בלשון „אל

תתעסקו בדבר הלכה“, וכן משינוי ה' „דברי תורה“, „דבר הלכה“, מובן שהמדובר הוא „עסק“ ולא בהלכה פסוקה, כ"א בעיון ופלפול, כמ"ש במפרשים הנ"ל. ולהעיר מרבינו יונה לברכות (לא, א) במד"ל (שם) דאל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה, אין ר"ל הלכה פסוקה (כמו שנאמר שם לפנינו בננוע לתפלה „אין עומדין להתפלל .. אלא מתוך הלכה פסוקה“), אלא דבר הלכה סתם .. אפילו הלכה שאינה פסוקה. ע"ש.

(8) דברי דוד שם. וראה גם ט"ז אר"ח ר"ס מז

ובכ"ח שם דבר הלכה“ פירושה הלכה.

(9) ואתחנן ו, ז.

תורה בדרך" (אינו רק הקדמה להאיסור דעיון הלכה דלמא אתי לטרודי, אלא) הוא פרט ודין בהליכה בדרך, ולכן כתב בו בהמשך לדיני תפלת הדרך.

אבל בשו"ע אדה"י¹⁵, בהעתיקו דין זה שבמגן אברהם, כתב "וכשהוא בדרך יע-סוק בתורה (שנאמר ובלכתך בדרך) ולא יעסוק בעיון הלכה שלא יתעה בדרך אא"כ יושב בעגלה ואיש אחר מנהיג הסוסים", הרי אף שהביאו בדיני תפלת הדרך מוסיף (בסוגריים) את מקור הדבר בכתוב "שנאמר ובלכתך בדרך", וי"ל דס"ל דדין זה הוא מצד החיוב הכללי ד"בלכתך בדרך".

והנה כתב השל"ה¹⁶ – והובא להלכה באל"י רבה" – "חיוב גדול הוא על המהלך בדרך שיעסוק בתורה כהא דתנן¹⁷ המהלך בדרך . . ואומר מה נאה אילן זה כו' וגרסינן נמי בסוטה דף מ"ט וב-תענית פרק קמא"י כו' שני ת"ח ההולכין בדרך ואין ביניהן ד"ת ראויין לישרף כו' הא ליכא דיבור ראויין לישרף ע"כ לא יזוז מלהרהר בד"ת לקיים מ"ש¹⁸ בהתהלך תנחה אותך וילמוד בע"פ מה שיוכל או יעסוק באיזה מזמורים או מאמרים לפרשם כו'", ומאריכות לשונו משמע שזהו לא (רק) מצד החיוב דת"ת "בלכתך בדרך" אלא שזהו דין בההליכה בדרך, שלכן לא הביא הקרא ד"ובלכתך בדרך" אלא "בהתהלך תנחה אותך"¹⁹.

ודברת כם בשבתך בביתך ובלכתך ב-דרך ובשכבך ובקומך", הרי מפורש שגם "בלכתך בדרך" חייבים בלימוד התורה. ובלשון אדה"י בהל' ת"ת שלו²⁰: "חייב לעסוק בתורה בכל עת שאפשר לו ואפילו כשהולך בדרך כמ"ש ובלכתך בדרך ואם מהלך יחידי ומפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו. ושנים שמהלכין בדרך ואין ביניהן דברי תורה ראויים לישרף באש".

(ב) חיוב זה הוא חיוב מיוחד החל על ההולך בדרך והוא חלק מדיני "הליכה בדרך". ואולי מקום להוסיף, שהיות שאסור להעמיד עצמו במקום סכנה (וכל הדרכים בחזקת סכנה²¹), ע"כ חייב אדם לסדר הליכתו בדרך באופן שיהי' מוגן ככל האפשרי, ולכן חייב לעסוק בתורה בדרך, כי התורה מגינא ומצלא²².

ונפק"מ בפועל, במהלך בדרך בעניני פרנסתו ועסוק וטרוד בזה, שמצד הלכות ת"ת "הותר לו מן התורה . . לעסוק ב-עסקיו שהם צרכי פרנסתו וממ"מ²³, אבל מצד דיני "הליכה בדרך" עליו לעסוק בתורה כדי שהלימוד יגן עליו (ע"ד ה-חיוב דתפילת הדרך).

ויש לומר, שב' אופנים אלו מצינו גם בדברי הפוסקים:

כתב המגן אברהם בהלכות תפלה²⁴ (בדיני תפילת הדרך): "ועסוק בתורה בדרך אבל לא יעיין בהלכה דלמא אתי לטרודי ואפשר דביושב בעגלה ואיש אחר מנהיג הסוסים שרי אפילו עיון". ומשמע קצת (שגם) הפרט ד"יעסוק ב-

(15) שם ס"ט.

(16) קפה, סע"א ואילך.

(17) אור"ח שם סק"ה.

(18) אבות פ"ג מ"ז. וראה רש"י שם.

(19) ע"א.

(19*) י. ב.

(20) משל ו, כב.

(21) ובברכי יוסף אור"ח שם (אות ג), לאחר

שמביא "ממג"א משמא דגמרא" ש"יעסוק בתורה

(10) פ"ג ס"ו.

(11) ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד. קה"ר פ"ג, ב

(ב).

(12) סוטה כא, א. וראה לקמן הערה 26.

(13) ל' אדה"י בהל' ת"ת שם.

(14) אור"ח סי' קי סק"י.

במילתא דבעי עיונא, הרי זה משום של-
שיטת הש"ס הלימוד למיגרס בדרך הוא
רק מחמת החיוב הכללי²⁴ והתמידי בת"ת
גם, "בלכתך בדרך"²⁵, ולא מסתבר ש-
יוסף הזהירם ע"ד חיוב זה, כי בפשטות
משמע שדברי יוסף היו רק אודות
ההליכה בדרך והנהגותי (כשם שלא
הזהירם לקיים שאר מצוות בהיותם ב-
דרך):

משא"כ המדרש שפירש שאמר להם
יוסף, "אל תעמידו עצמכם מדברי תורה",
הוא לפי שס"ל שלימוד התורה בדרך
הוא (גם) פרט בדיני הליכה בדרך, ש-
בהליכה לדרך צריכים לזכות התורה
שמגינא ומצלא²⁶.

(24) וכן משמע ממאירי תענית שם, "תלמיד
חכמים בכל מקום שהם ראוי להם להיות ביניהם
דברי תורה ואפילו בשעה שהולכים בדרך", והיינו
דין הגמ' אינו מהלכות הליכה בדרך אלא מהלכות
ת"ת דת"ה.

(25) ומה שהקשה הש"ס מהדיו"ד, שני תלמידי
חכמים שמהלכים בדרך ואין ביניהם ד"ת ולא מ'
כתוב מפורש, "ובלכתך בדרך" (וראה מושב זקנים
עה"ת כאן. דברי דוד להט"ו על פרש"י, שר"ע
אדה"ז הל' ת"ת פ"ג ס"ו, הובא לעיל בפנים) – כי
מזה הקושיא גדולה יותר על אופן הלימוד ד-
השבתים, היינו ההתעסקות בדבר הלכה זה ע"ס זה
(וראה ביאורי מהרא"י וכמה מפרשי רש"י בפירוש
"אל תרגזו בדרך").

[ואף שלפי החדא"ג מהרש"א תענית שם, "כי עיון
התורה מביא החכמים לידי רוגז . . אורייתא דקא
מרתחי ליה" יתכן זה גם מצד העיון דת"ח אחד
בתורה, עיקר הרוגז הוא בשני תיח".]

(26) כמ"ש ביפ"ת ובאורכה בכלי יקר שם.
ומסיים, "והיינו התורה שבעידנא דעסיק בה מגינא
ומצלא". ואף שבסוטה שם (כא, א) איתא, שלדעת
ר"י, "תורה בין בעידנא דעסיק בה ובין בעידנא דלא
עסיק בה מגנא ומצלא", ולדעת רבא מגנא (עכ"פ)
גם בעידנא דלא עסיק בה (וראה שם לגבי מצוה) –
צ"ל (למפרשים הנ"ל) שיש כמה אופנים ודרגות
בהגנה דתורה. ואכ"מ.

ואדה"ז שלא הביא דברי השל"ה, וכן
לא הביא, "לקיים מ"ש בהתהלךך תנחה
אותך", אלא מדייק, "שנאמר ובלכתך
בדרך" (שלא הובא במגן אברהם). מוכח
יותר לכאורה כנ"ל, דלשיטתו חיוב ת"ת
בדרך הוא (רק) מצד החיוב הכללי ד-
לימוד התורה (גם) בדרך²⁷ (וכמ"ש בהל'
ת"ת שם)²⁸.

ג. וזהו החילוק בין הש"ס והמדרש
בפירוש הכתובים דידון:

לפי הש"ס שיוסף אמר להם (רק), "אל
תתעסקו בדבר הלכה", שלא יתעסקו

בדרך אבל לא יעיינו בהלכה, כי "קבלתי שלמוד
בכל יום קצת מזמורי תהלים בכוונה והכנעה, וטוב
ל".

(22) אלא שמה שאדה"ז הקיפו במוסגרים מ-
מע, שמספקא ל"י בזה"י, אם הוא רק מדיני ת"ת, או
שהוא גם הלכה בהליכה בדרך, "וכשהוא בדרך
יעסוק בתורה", והוא כעין תפלה והגנה כו' כנ"ל.
ואולי י"ל עוד טעם (בנדר"ד עכ"פ), שאדה"ז
הקיפו במוסגרים כיון שהלימוד מהכתוב אינו ב-
המקור (במג"א). וראה קונטרס השולחן (להר"א"ח
נאה) מבוא ס"ח.

(23) ומה שהביאו אדה"ז בהל' תפלה, בהמשך
לידני הליכה בדרך (ואינו מסתפק במ"ש בהל' ת"ת
שלו) – י"ל, שהוא רק הקדמה להמשך דבריו ש,לא
יעסוק בעיון הלכה שלא יתעה בדרך".

או י"ל, דכיון שבפועל חייב לעסוק בתורה בעת
ההליכה בדרך (אף שזהו מצד הל' ת"ת), לכן הביאו
אדה"ז בהמשך דיני הליכה בדרך (כיון שזה נוגע אז
למעשה). וכדמצינו כמ"פ בשו"ע, שהובא דין יותר
מפעם א', בכל מקום שנוגע למעשה (משא"כ ברמ'
כ"ס שבדרך כלל מביא הלכה רק פעם א', במקום
המתאים לגדר הדיון). כמשנית במ"א (לקו"ש חט"ו
ע' 374). ואכ"מ.

(*) ראה שו"ת שארית יהודה להמהר"ל (אחי
אדה"ז) חו"מ ס"ו (נחקק בהוספות לשו"ת אדה"ז
או"ח ח"א ע' 52 [356]). וראה קונטרס השולחן שם.

וע"פ משנת"ל שיש שני אופנים בפי' רש חוב הלימוד בדרך, יש מקום עיון לשיטת המדרש שבתוס', אם החיוב ד"אל תפסיקו מדבר הלכה" הוא מצד דיני הליכה בדרך או מצד דין ת"ת.

לכאורה מסתבר לומר שהוא מצד דין ת"ת, כי אין טעם כלל שיהי' חוב מיוחד בלימוד לעיון בדרך.

וכן משמע קצת מלשון שו"ע אדה"ז שם, "וכשהוא בדרך יעסוק בתורה (שנא' מר ובלכתך בדרך) ולא יעסוק בעיון הלכה שלא יתעה בדרך אא"כ יושב בעגלה ואיש אחר מנהיג הסוסים", דמזה שכתבו אדה"ז בהמשך אחד, "וכשהוא בדרך יעסוק בתורה כו' ולא יעסוק בעיון כו' אא"כ יושב בעגלה כו'" (ולא כבמגן אברהם שכתבו בכבא בפ"ע, "ואפשר דביושב בעגלה ואיש אחר מנהיג הסוסים שרי אפילו עיון") משמע שאין זה רק היתר לחוד, אלא – חוב, שמחוייב לעסוק בתורה בעיון, והיינו שהחוב הכללי דת"ת ("ודברת בס' גו' ובלכתך בדרך") מחייב שגם בדרך צריך ללמוד בעיון (כפי יכולתו).

כלומר: החיוב הכללי דת"ת כולל לא רק חובת הלימוד בכל עת, אלא שאיכות הלימוד תהי' לעיון ככל האפשרי כפי

ד. והנה כ"ז הוא לפי גירסת המדרש כפי שהיא בבראשית רבה לפנינו. אבל בתוס' בתענית שם הביאו על "אל תרגזו בדרך" – "ויש מדרש אל תפסיקו מדבר הלכה", שלפי גירסא זו, המדרש חולק על דברי הש"ס²⁷, דלמסקנת הש"ס אין לעסוק בדבר הלכה במידי דלעיונא, משא"כ לפי המדרש צריכים לעסוק "בדבר הלכה", דהיינו גם לעיונא. וכמ"ש כמה מפרשים²⁸, שזהו החידוש בלשון המדרש שהביאו התוס', "אל תפסיקו מדבר הלכה", לגבי הלשון "אל תעמידו עצמכם מדברי תורה" (כבבראשית רבה לפנינו), כי לדעת (ולגירסת) התוס' ס"ל להמדרש שגם מדבר הלכה שהוא "לעיונא"²⁹, "אל תפסיקו"³⁰.

(27) ראה חדא"ג מהרש"א תענית שם. מ"כ לב"ר שם.

(28) מלאכת הקודש לפרש"י כאן. חדושי מהר"ש י"א עה"ת כאן (בהערת המלקט).

(29) להעיר מכיל יקר כאן: ויש מפרשים אל תתעסקו בדבר הלכה מלשון . . מתעסק בקדשים פסול והוא מדבר במי שאינו לומד בעיון אלא כמתעסק בעלמא בלא כוונה כו'. ולהעיר מלקוטי לוי"צ לזהר ("ח"א ע' קצ), שמתווך מאמר הגמ' בתענית עם המבואר בכ"מ בזהר שעסקו בדרך בנסתר דתורה, ד"אולי יל"פ . . למיגרס הוא בפשטן של דברים היינו בנגלה זה אסור בדרך, ולעיוני היינו בנסתר דתורה שהוא גנוז בהנגלה וצריך לעיין ולמצוא אותו זה צ"ל בדרך". ואכ"מ.

(30) בעיון יעקב לעי' תענית שם מבאר פלוגת הגמ' והמדרש לפי' התוס' (ע"פ המהרש"א), דכיון שיוסף ה' רוצה שימהירו לעלות אל יעקב ולספר לו שעודנו חי, הרי אע"ג דת"ת גדול מכיבוד אב ואם . . להנצל אביו מצער גדול כזה שגרם לו ג"כ ביטול תורה ושאם אין קמח אין תורה, התיר להם שלא להתעסק בתורה כלל (וזהו טעם דרשת הגמ' אל התעסקו בדבר הלכה שמא תרגזו בדרך); ולדברי המדרש שהביא התוס' שיוסף א"ל, "אל תפסיקו מדבר הלכה", הוצרך להזהיר אותם על כך שלא יאמרו למהר לבשורת אביו ולא יתעסקו בד"ת

לפיכך הזהיר אותם אפ"ה אל תפסקו מד"ת כי ת"ת כנגד כולם".

אמנם (נסוף ע"ז), שפירוש זה אין לו מקום לפי' הגמ' כמ"ש שם בעצמו ד, לפי זה אין אנו צריכין לתירוץ הש"ס הא למיגרס הא לעיונא דדילמא שאני הכא דבשביל כבוד אביו שאני, (הרי) לפירוש זה נמצא דמאמר זה הוא מאמר פרטי בהליכת אחי יוסף בדרך לחזור לאביו (אם כיבוד אב מכריע או ת"ת מכריע גם כנגד כיבוד אב). ומהו שהמג"א ואדה"ז למדו מזה בדיני הליכה בדרך בכלל, מוכח דשייך לדיני ת"ת בדרך כלל.

זה יש לו מקור בדברי המדרש שהובאו בתוס'.

ה. אבל פירוש זה בדברי המדרש (לפי גירסת התוס') דוחק הוא, כי קשה לומר שכוונת יוסף היתה רק להודיעם שחייב ת"ת (כולל לימוד לעיון) הוא גם בהיותם בדרך. ועוד זאת: בפשטות מסתבר לומר, שיוסף הזהירם על ענין מיוחד השייך רק ל"דרך" (כנ"ל).

ולכן נראה לפרש שגם לפי מדרש זה, כוונת יוסף היתה להזהירם בלימוד דבר הלכה בדרך בשביל הדרך: הגנה כו'.

[וזוהי כוונת התוס' בהביאם דברי המדרש, שלשיטת הש"ס החיוב ללמוד בדרך הוא מדיני ת"ת כנ"ל, ולכן צ"ל שאזהרת יוסף בנוגע לדרך היתה רק השלילה, שלא ילמדו בדרך במידי דל-עיוני, שמא תרגזו עליכם הדרך" (אם בדרך עצה טובה קמ"ל, או שזוהי הלכה בהליכה בדרך, שמצד האיסור להעמיד עצמו במקום סכנה אסור ללמוד לעיונא בדרך³⁵) – משא"כ לשיטת המדרש, שיש חיוב מיוחד ללמוד תורה בדרך, מפני השמירה בדרך כנ"ל.]

והחילוק בין שיטת הבראשית רבה

יכולת שכלו³¹, וכנרמז בתחילת הכתוב „ושננתם לבניך" שפירשו רז"ל³² שדברי תורה צריכים להיות „מחודדים (בתוך) פיר". שגם חיוב זה ד, „ושננתם לבניך" הוא בכל עת „בשבכתך בביתך ובלכתך בדרך", אלא שע"ד הרגיל א"פ ללמוד בעיון בהליכה בדרך ואונס רחמנא פטרי, אבל אם „יושב בעגלה ואיש אחר מנהיג הסוסים" נמשך עליו החיוב ללמוד לעיו-נא.

וזוהי גם כוונת המדרש (לגירסת התוס') שיוסף הזהיר את אחיו „אל תפ-סיקו מדבר הלכה", שלא בא להזהירם שילמדו תורה בדרך (סתם, לגירסא), אלא להזהירם שלא יפסיקו מלימוד התו-רה לעיונא (שעסקו בזה בהיותם בבית³³) גם בהיותם בדרך (כדמוכח מהלשון „אל תפסיקו").

[וע"ד החידוד יש להוסיף, שדברי יוסף „אל תרגזו בדרך" – „אל תפסיקו מדבר הלכה", באו בהמשך למ"ש לפנ"ז³⁴, „ואתה צויתת זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם גו' ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה גו'", ו-מסתבר ששלח עגלות באופן מסודר, היינו עם מנהיגי העגלות, עבדים לנהוג את העגלות (וכן החמורים וריבוי המת-נות ששלח אתם), ולכן הזהיר אותם „אל תפסיקו מדבר הלכה", כי יכולים לעסוק בעיון ההלכה מבלי לתעות בדרך, כדין הנ"ל (במג"א ושו"ע אדה"ז) שיושב בעג-לה ואיש אחר מנהיג הסוסים (ועפ"ז, דין

35) ע"פ פרש"י עה"פ, ד, לפי פשוט . . הי' דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו להתווכח זה עם זה ולומר על ידך נמכר כו", י"ל בפשטות למה אמר להם אל תפסיקו מדבר הלכה, דכאשר יהיו עסוקים (גם) בעיון ההלכה לא יבואו לריב ולהתווכח זה עם זה ע"ד מכירתו.

36) ויש לומר, שלכן בפירושו עה"ת שהעתיק רש"י דרשת רז"ל אל תתעסקו בדבר הלכה, שינה מלשון הגמרא וכתב „אל תתעסקו בדבר הלכה שלא תרגז עליכם הדרך", ולא כבגמ' „שמא תרגזו עליכם הדרך" – כדי להדגיש שלא היתה זו רק עצה טובה להנצל מחשש רוגז הדרך, אלא היא הלכה המת-חייבת מצד גדר סכנה (וחמירה סכנתא מאיסורא).

31) ראה שו"ע אדה"ז הל' ת"ת פ"ב ס"ה. וראה לקמן ס"ו.

32) קידושין ל, סע"א. פרש"י (וראה גם ספרי) ואתחנן שם.

33) ראה דברי דוד שם בסופו. וראה משכיל לדוד כאן. ועוד.

34) מה, יט. כא.

מאמר חז"ל⁴¹, "ת"ח אין אור של גיהנם שולטת בהן . . שכל גופן אש דכתיב⁴² הלא כה דברי כאש נאום ה'".

והנפק"מ בין שני אופנים אלה: לאופן הא' מספיק לימוד התורה למיגרס, ואפי' לו קריאת פסוקים לחוד, כלשון הרמב"ם הנ"ל, "שקרא פסוקין ומזמור מתהלים", שהרי מקיים מצות ת"ת: משא"כ לאופן הב' ה"ז רק כאשר האדם לומד לעיון, שרק כאשר "לומדה היטב בעיון שכלו"⁴³, מתאחד שכל האדם עם חכמת התורה ונעשה שינוי גברא כו".⁴⁴

וזהו החילוק בין שיטת הבראשית רבה ושיטת המדרש לגירסת התוס', דלהב"ר הזהירים יוסף שילמדו תורה כדי שתגן עליהם מצות ת"ת, ולזה מספיק לימוד למיגרס: משא"כ להמדרש לגירסת התוס' הזהירים אודות הלימוד לעיונא, כדי שההגנה תהי' כאופן הב' הנ"ל.

ו. ויש לומר, שענין זה (ההגנה ע"י עיון התורה מצד שינוי הגברא) נרמז גם בדיוק לשון המדרש (שבתוס') "אל תפסיקו מדבר הלכה": דלכאורה לשון

(דלפנינו) [שהחייב ללמוד תורה בדרך הוא רק לגירסא] "אל תעמידו עצמכם מדברי תורה" – סתם], ושיטת המדרש לגירסת התוס' [ש"אל תפסיקו מדבר הלכה", שילמדו גם לעיונא] – י"ל, שתלוי במהות ההגנה והשמירה שעל ידי תורה, שיש לבארה בשני אופנים:

(א) זוהי סגולה הקשורה עם המצוה דת"ת, שגדלה זכות מעשה מצוה זו, עד שמגינה על האדם⁴⁵. וע"ד מ"ש הרמ"ב ב"ס⁴⁶ שהקורא "פסוקין ומזמור מתהלים" הרי "זכות קריאתו" מגינה עליו וניצל "מצרות ומנזקים".

(ב) הלימוד פועל שינוי בהאדם העוֹסק בתורה, דכאשר טרוד ועסוק בת"ת, נעשה שינוי גברא ע"י שהתורה מתאחדת עמו (בלשון רבינו הזקן⁴⁷, שנעשה "יחוד נפלא . . לאחדים ומיוחדים ממש מכל צד ופנה" דשכל האדם ודחכמת התורה) ובמילא הרי הוא מוגן ושומר מכל דבר המזיק (כמו התורה⁴⁸). וע"ד

(37) וראה סוטה כא, א: זכות תורה כו'.

(38) הל' ע"ז פ"א ה"ב.

(39) תניא פ"ה.

(40) ונוגע להלכה – ראה ב"מ (קח, א) ב"ב ו, ו).

ב ואילך). רבנו לא צריכי נטירותא (שלבן אין חייבים בבנין חומה להעיר). וי"ל (שגם) בזה הוא החידוש בדרשת ר"י (ב"ב שם) "אני חומה ושדי כמגדלות (ש"ש ת, י) אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו חלמדי חכמים", על דרשת ר"ל (שם) "אספרם מחול ריבון כו' (תהלים קלט, יח) ומה חול שמועט מגין על הים מעשיהם של צדיקים שהם מרובים לא כ"ש שמגינים עליהם", דלפי דרשת ר"י לא רק התורה שבהם הוא חומה אלא שת"ח הם עצמם כמגדל (לפי שגופן תורה).

ומה שרש"י (ב"מ שם ד"ה לא צריכי נטירותא) פ' "תורתו ששרתו דכתיב (משלי ו, כב) בשכנך תשמור עלידך [וכ"כ הרמב"ם הל' שכנים פ"ז ה"ז תורתן שומרתן]. טושו"ע י"ד סרמ"ג ס"ב. טושו"ע חו"מ סקס"ג ס"ד – י"ל לפי שרצה לפרש

שהמדובר גם בדרגא של "רבנן" (ע"ד דעת ר"ל) שהוא עצמו לא נעשה מיוחד עם התורה עד שהוא חפצא תורה השומר ומגין (כבדרגת "רבנן" לפי דרשת ר"י, שמדובר בדרגא נעלית יותר ד"רבנן", כג"ל).

(41) סוף חגיגה. וראה בארוכה לקו"ש חט"ז ע' 436 ואילך, שהוא מצד ה"יחוד נפלא" ש"י תורה, שמציאות האדם היא תורה (ולא רק כדרשה שלאח"ז בגמ' שם, ההגנה ש"י מצות).

(42) ירמ' כג, כט.

(43) להעיר מלקות קדושים ד"ה והדרת פני וקו (ל, ד), "ותופשי התורה דהיינו מי שתופס במוח הזכרון וחוקק על לוח לבו תמיד כו' איזהו ת"ח כו' שאז מצוה לעמוד מפניו גם בשעה שאינו עוסק בתורה. לפי שהקב"ה שוכן עד בקרבו כו'".

בסכנת הדרכים (אף שכל הדרכים בחזקת סכנה), וככל שהדרך מסוכנת יותר צריכים שמירה מעולה יותר, כן הוא בסכנה רוחנית.

וזהו החילוק בין הליכת השבטים כמה פעמים מארץ כנען למצרים הלך ושוב, והליכתם בכתוב דידן. שהליכותם הם הקודמות היו בשליחותו של יעקב להביא בר בשנות הרעב,⁴⁷ אבל הליכה זו⁴⁸ „מהרו ועלו אל אבי גו' רדה אלי אל תעמוד גו'“, היתה קשורה עם ירידת יעקב וכל נפשות ביתו למצרים, דהיינו הירידה לגלות, לקיים מ"ש בברית בין הבתרים⁴⁹ „גר יהי זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם“, ולכן דרך זו דוקא צריכה שמירה והגנה יתירה.

וזהו שהזהירם יוסף „אל תפסיקו מדבר הלכה“, שההגנה ב„דרך“ המובילה לגלות היא ע"י שלא יהי הפסק אצלם בעיון התורה, דכאשר בני עוסקים בתורה בעיון, שמתאחדים עם התורה, בכחם להתגבר על חושך הגלות ואין הגלות שולטת כלל על איש ישראל, וכמרוז⁵⁰ „אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה“⁵¹.

וזהו גם מה שמצינו, שלפני ירידת יעקב למצרים הנה „ואת יהודה שלח

„תפסיקו“ מתאים בתפלה וכיו"ב, שמפסיק באמצע התפלה, משא"כ לענין ת"ת יותר מתאים הלשון „אל תתבטלו מדבר הלכה“ (כלשון הרגיל „ביטול תורה“).

ועוד זאת: נת' כמ"פ בדיוק לשון חז"ל⁴⁴ „מבטלין ת"ת ובאין לשמוע מקרא מגילה“, שמקרא מגילה נקרא ביטול מדברי תורה, אף שמקרא מגילה הוא ג"כ ת"ת, קריאת פסוקים של תורה⁴⁵, לפי⁴⁶ שקריאה בלי עיון בהתעמקות היא לגבי דברי תורה הנלמדים בעיון ובעמק קות בגדר ביטול תורה („מבטלין ת"ת“). וא"כ, כלשון „אל תתבטלו מדבר הלכה“ נכללת גם האזהרה שלא יסתפקו בלימוד לגירסא אלא יתעסקו בעיון (דבר הלכה) דוקא (כניל שזוהי כוונת המדרש) – ולמה נקט המדרש לישנא ד„אל תפסיקו כו" דוקא?

וע"פ הנ"ל יש לומר, שבזה מרמז המדרש לתוכן ההגנה שע"י עיון התורה, דכאשר האדם לומד בעיון ובעמקות נעשה דבר אחד עם התורה, מבלי הפסק ביניהם, ובמילא התורה מגינה עליו; וזהו שאמר יוסף „אל תפסיקו (עצמכם) מדבר הלכה“, שלא יהי הפסק ביניהם ודבר הלכה, שיהיו כולא חד כנ"ל.

ז. ויש לבאר טעם המדרש שהשבטים הוצרכו להגנה זו שעל ידי עיון התורה – שזהו משום שהדרך שהלכו בה אז היתה מסוכנת ביותר ולכן זקוקים היו להגנה ושמירה יתירה.

דכמו בדרך כפשוטו, יש כמה דרגות

(47) להעיר מתירוצ המפרשים (אמרי נועם, אמרי שפר, באר מים חיים (לאחי המהר"ל), דבק טוב בהגהה וטו"ד (כאן) בטעם שיעקב לא ציוס „אל תתעסקו בדבר הלכה“.

(48) מה, ט.

(49) לך לך טו, יג.

(50) אבות פ"ז, ב.

(51) ראה בארוכה לקריש ח"ד ע' 1232 ואילך, שזוהי גם השייכות ד„חרות על הלוחות“ (שבאבות שם), שהתורה חרותה בו כאותיות החקיקה שהן מיני ובי, שמתאחד עם התורה, ואז בא „חרות“ – „בן חורין“ ע"ש.

(44) מגילה ג, א. רמב"ם ריש הל' מגילה.

(45) ויתירה מזו, בתושב"כ שכולל גם כתובים (מגילת אסתר) הרי גם כשאנו מבין מקיים מצות ת"ת – ראה הל' ת"ת לאדה"ו ספ"ב.

(46) ראה שו"ת בית אפרים אריח סי' סח. רש"ש מגילה שם.

לפניו גו' להורות לפניו גושנה⁵², ואמרו רז"ל⁵³, "להתקין לו בית תלמוד שיהא שם מורה תורה שיהו השבטים הוגים תורה" – לא רק שיהי' בהשבטים לימוד⁵⁴ התורה, אלא שיהי' "בית תלמוד", מקום של עיון, "שיהו השבטים הוגים תורה", המורה על היגיעה דוקא, כי רק ע"י העיון והיגיעה בתורה, אין הגלות יכולה לשלוט על בני ישראל.

ועפ"ז מובן גם הטעם, שמהתנאים ד- מלך המשיח הוא, שיהי' "הוגה בתורה"⁵⁵ (אף שעיקר ענינו לכאורה הוא היותו מלך, "מלך המשיח") – כי הכח לגאול את ישראל מגלות הוא בהיגיעה בתורה, "הוגה בתורה", שכל מציאותו היא מציאות התורה, שקדמה לעולם⁵⁶, ובמילא היא למעלה מהגבלות ומיצרי וגבולי הגלות, ולכן הוא "יכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה" ויבנה מקדש במקומו ויקבץ נדחי ישראל⁵⁵, בגאולה האמיתית והשלימה.

(52) פרשתנו מו, כח.

(53) תנחומא (באבער) פרשתנו יב. יל"ש כאן. הובא בפרש"י פרשתנו עה"פ. וראה בארוכה לקו"ש ח"י ע' 160 ואילך, בביאור דברי המדרש הנ"ל ותורת אדה"ז בזה.

(54) כהלשון בב"ר פצ"ה, ג. תנחומא פרשתנו יא.

(משיחות ש"פ וארא תשמ"א,

ש"פ קרח תשמ"מ)

(55) רמב"ם הל' מלכים פי"א ה"ד.

(56) פסחים נד, א. ב"ר פ"א, ד. וש"נ.

ויגש :

להעמיד להם דוד אחר" – שמלך המשיח נקרא „דוד” (ואינו דוד המלך) או שמלך המשיח נק' „דוד” (דוד מלכא משיחא) רק להיותו מזרע דוד?

(ב) מהי קושיית ר"פ „והכתיב ודוד עבדי נשיא להם לעולם“, הרי בפשטות „דוד“ כאן לא קאי על דוד המלך, כ"א על מלך המשיח (כפי שפירשו במפרשים עה"פ), שנקרא ג"כ „דוד“ (להיותו מזרע דוד), והוא „דוד אחר“ שעתיד הקב"ה להמליך על ישראל*?

א. בהפטרת פרשתנו: „ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהי' לכולם. . וישבו על הארץ גו' עד עולם ודוד עבדי גשיא להם לעולם”.

ויש לעיין בטעם השינויים בין שני הכתובים: (א) „מלך” או „נשיא”, (ב) „עלי-הם” או „להם”, (ג) „ועבדי דוד” או „ודוד עבדיי”, (ד) בכתוב השני מוסיף „לעולם [ואף שבפשטות הטעם כי בא בהמשך לתחילת הכתוב, וישבו גו' עד עולם, מ”מ מובן, שחידוש זה (שיהי' נשיא לעולם) שייך להתואר „נשיא” דוקא, שלכן לא נקט כאן תואר „מלך” (ככתוב הקודם) אלא „נשיא”].

6) ולכאורה עכ"ל שאין דוד המלך בעצמו מלך המשיח שהיה "נשיא להם לעולם", שהרי תתחילת פעולת מלך המשיח תהי' קודם הגאולה, כמבואר ברמב"ם (הל' מלכים פ"א ה"ד), ובודאי קודם תחיית המתים (גם דצדיקים הקמים מיד, כמחז"ל (יומא ה, ב) משה ואהרן עמנו).

אבל ראה ירושלמי ברכות (פ"ב ה"ד) ואיכ"ר
(פ"א, נא) דמלכא משיחא, 'אין מי חייא הוא דוד
שמי', 'אין מי דמכייא הוא דוד שמי' (אם מן החיים
הוא יהי' שמ דוד, ואם מן המתים הוא יהי' דוד ב-
עצמו. פני משה). ובפיוט אומץ ישער (דהושענא
רבה), 'קול צמח כו' הוא דוד בעצמו' – וביפה ענף
לאיכ"ר שם פי' דקאי להדיעה שבזאת המשיח אחרי
תחלה. ע"ש. וראה רד"ק יחזקאל (ועד"ז בירמי')
שחזק"מ. פני משה.

ויש לומר הכוונה בזה שנשמת דוד המלך תת-
לבש במלך המשיח, ע"ד הענין ד', משה הוא גואל
וראשון הוא גואל אחרון (ראה שמור"פ כ"ב, ו. חז"א
ירג, א. ש' הפסוקים פ' ויח') – אף דמשה לוי ומשיח
משבט יהודה – שהכוונה בזה שנשמת משה תתלבש
בגואל אחרון (אוה"ח ויחי מט, יא). – וראה לקמן
בסוף הערה 19.

(7) ראה אברבנאל, רד"ק (בפי' הא') ומצו"ד יחזקאל שם. רד"ק ירמ" שם (בפי' הב').

(8) ובנצח ישראל להמהר"ל (ספ"מ) פי' קושיית ר"פ, דממ"ש "ודוד עבדי נשיא" משמע ש'לא יהי'

ב. ויובן זה בהקדים ביאור דברי הגמ': „אמר רב יהודה אמר רב עתיד הקב"ה להעמיד להם דוד אחר [שעתיד למלוך עליהם. רש"י] שנאמר: ויעבדו את ה' אלקיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם, הקים לא נאמר אלא אקים. א"ל רב פפא לאבי והכתיב ודוד עבדי נשיא להם לעולם, (ומשני) כגון קיסר ופלגי קיסר. ובפרש"י, „כגון קיסר ופלגי קיסר – מלך ושני לו, כן דוד החדש מלך כדכתיב ודוד מלכם אשר אקים, ודוד המלך שני לו כדכתיב נשיא להם ולא כתוב מלך.”

וצ"ע:א) מהי כוונת רב ש"ע, עתיד הקב"ה

- (1) יחזקאל לו, כדרכה.
- (2) סנהדרין צח, סעי"ב. — וראה אוה"ת פרשתנו (כרך ה) תתקפ"ב (וכן לגי"ז עה"פ יחזקאל שם) ביאור ענין "קיסר ופלגי קיסר" ע"ד החסידות.
- (3) ירמ' ל, ט.
- (4) ראה חזק"א מהרש"א שם.
- (5) וכבר הוקשה בבאר שבע לסנהדרין שם, מהי ה"ר"א מלשון "אקיס" שהוא "דוד אחר". ואכ"מ.